

Katastrofen i kulturen

Introduktion til kulturvidenskabelig katastrofeforskning

Holm, Isak Winkel

Published in:
Kritik

Publication date:
2009

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Holm, I. W. (2009). Katastrofen i kulturen: Introduktion til kulturvidenskabelig katastrofeforskning. *Kritik*, 42(194), 3-8.

Isak Winkel Holm

Katastrofen i kulturen

Introduktion til kulturvidenskabelig katastrofeforskning

I nden for de seneste godt tyve år har klimakatastrofen erstattet atomkatastrofen som paradigmatisk katastrofe, og det har haft konsekvenser for katastrofeforskningen. Den såkaldte *disaster research* opstod som en gren af sociologien under den kolde krig, og dengang tog definitionen af katastrofen form efter paddehatteskyen. Den klassiske definition stammer fra 1961 og beskriver katastrofen som en begivenhed, der nedbryder den sociale struktur, og som forhindrer væsentlige samfundsmæssige funktioner.¹ Det er påfaldende, at periodens forskere forestillede sig katastrofen som en pludseligt og udefrakommen *event*, der rammer et sagesløst samfund, ligesom en bombe afsendt af en fremmed supermagt.

Efterhånden som den globale opvarmning har afløst den kolde krig, er der også fundet et paradigmeskift sted inden for katastrofeforskningen. I dag fokuserer man i langt højere grad på, hvordan det menneskelige samfund selv skaber katastrofen, ofte ved langsomme og usynlige processer. Den traditionelle sondring mellem menneskeskabte katastrofer og naturkatastrofer har vist sig at være ret meningsløs at fastholde i en verden, hvor de fleste katastrofer er hybride og i hvert fald halvvejs antropogene. Filosofen Peter Sloterdijk, som er god til at finde på ord, kalder den moderne verdens mennesker for "atmosfæredesignere" og "vejrmedforårsagere".²

Parallelt med dette paradigmeskift har man inden for de allerseneste år kunnet iagttage en kulturel vending inden for katastrofeforskningen.³ Den klassiske sociologiske katastrofeforskning beskæftigede sig med ret håndfaste ting såsom et samfunds økonomiske, politiske og sociale infrastruktur. Men på det seneste er man i stigende grad begyndt også at interessere sig for samfundets kulturelle infrastruktur, det vil sige de kulturelle katastrofeoplevelser, der spiller en rolle for forebyggelsen og forvaltningen af katastrofen.

Et eksempel er den fremtrædende katastrofeforsker Kathleen Tierneys forskning i mediedækningen af orkanen Katrina i august 2005. Hendes bærende tese er, at de amerikanske medier må påtage sig en stor del af skylden for, at det gik så galt:

Det foreløbige materiale viser, at mediernes stædige fastholdelse af katastrofemyter og af forståelsesrammer, der betoner civil uro og optøjer, i forening med de strategiske modsvar, som disse rapporter retfærdiggjorde, havde en række umiddelbare negative konsekvenser.⁴

Citatet stammer fra Tierneys første artikel om Katrina, der udkom allerede et halvt år efter orkanen, og hvis titel er et klart udtryk for katastrofeforskningens kulturelle vending: "Metaphors Matter: Disaster Myths, Media Frames and Their Consequences in Hurricane Katrina".

De amerikanske mediers billeder af katastrofen var *metaphors*, fordi de byggede på en overføring fra krigen til katastrofen; Katrina var ikke en krig, men katastrofen blev set *som* en krig.⁵ Mens New Orleans lå under vand, overgik medierne hinanden med historier om voldtægt, plyndring og stabler af lig i bodybags. Selv en lodig avis som New York Times beskrev den 3. september 2005 New Orleans som en anarkistisk krigszone: "Amerika er endnu engang blevet kastet ned i en ormegård af anarki, død, plyndring, voldtægt, hærgende bøller, ødelagt infrastruktur, en nedslidt politistyrke, et utilstrækkeligt antal soldater og en i kriminel grad skødesløs planlægning fra regeringens side."

Da vandet trak sig tilbage, viste det sig, at de dramatiske billeder ikke havde meget med virkeligheden at gøre: plyndringerne var lokale og begrænsede, antallet af mord svarede til en normal dag i New Orleans, og epidemien af voldtægter i Superdome havde kun fundet sted i fantasien.

Men *metaphors matter*. Det fiktive billede af

New Orleans som en ormegård fuld af anarkistiske slanger var med til at skabe den meget virkelige katastrofe, først og fremmest fordi myndigheder og redningsmandskab handlede på baggrund af det medieskabte billede af en by i oprør. Der foreligger endda rapporter om, at de ansvarlige myndigheder ikke holdt sig orienteret gennem lokale observatører, men gennem nyhedsdækningen. Og på den baggrund var det naturligt at forskyde katastrofehåndteringsens fokus, så det ikke i første omgang handlede om at redde liv, men om at opretholde lov og orden. 63.000 soldater fra National Guard – mange af dem med friske kamperfaringer fra Irak og Afghanistan – blev sat ind i en omfattende militær operation, hvor beboerne i byens fattige kvarterer blev omdefinert fra ofre til oprørere.

En af dem der lod sig rive med af mediedækningen, var den slovenske filosof Slavoj Žižek, der sammenlignede det katastroferamte New Orleans med Kabul, Bagdad, Mogadishu og Freetown:

I flere dage regredierede byen til junglelovstilstand, hvor de tilbageværende indbyggere frit kunne plyndre, dræbe, hærge og voldtage. New Orleans blev til byen for de døde og de døende – en slags post-apokalyptisk zone for det, som filosofen Giorgio Agamben har benævnt *homo sacer* – mennesket, som efter at være udstødt fra den civile orden er dømt til omflakkende færd.⁶

Man kan mere sig over Žižeks diskrete selvkorrektion, da det viste sig at mediernes billede af Katrina var det rene opspind. I bogen *On Violence* fra 2008 genoptrykte han sine Katrina-essays og nøjedes med at tilføje et enkelt lille ord: "I flere dage regredierede byen *tilsyneladende* til vild plyndring".⁷ Žižeks grundlæggende pointe er nu god nok:

Men selvfølgelig var det jo på en måde allerede sket i USA i forvejen. Hvor? I Hollywood naturligvis – i filmene *Escape From New York* og *Escape From Los Angeles*, hvor en amerikansk storby bliver afskåret fra den offentlige ordens domæne, og kriminelle bander tager over.

At New Orleans faldt ud af civilisationen og tilbage i barbariet, var ifølge Žižek ikke et "ægte chok", for

vi var i forvejen "imaginært fortrolige" med den slags billeder.

Žižek og Tierney er enige om at pege på vigtigheden af, hvad man kunne kalde det moderne samfunds kulturelle katastrofeberedskab. Vores imaginære fortrolighed med katastrofen bygger på et kollektivt repertoire af forestillinger – billeder, metaforer, fortællinger, begreber – der bestemmer, hvad vi forestiller os om katastrofen, og hvad vi foretager os, når den rammer. At *metaphors matter* vil sige, at den fælles katastrofeimagination ikke bare skal forstås som en afbildning af katastrofen, men også som en fremstilling af katastrofen: en slags kulturel brugsanvisning for håndteringen af konkrete katastrofer. Med Žižeks formulering var mediernes rapporter om plyndringer og voldtægt "ikke bare ord, det var ord der havde præcise materielle virkninger".⁸

Jeg vil foreslå at høre Tierneys *metaphors matter* som en invitation til en kulturvidenskabelig katastrofeforskning (nogle gange kræver det en viljesakt at føle sig inviteret). Denne forsknings opgave ville være at undersøge de kollektive katastrofeoplevelser, der gør, at vi er imaginært fortrolige med katastrofen, også selvom den endnu ikke har ramt os.

Kulturen er fuld af katastrofer, så det kan lyde som en uoverskuelig opgave, men i praksis er der tale om en forbløffende lille håndfuld genkommende mønstre. Inde bag mylderet af mere eller mindre hysteriske katastrofescenarier finder man et begrænset sortiment af billeder, en slags underliggende paradigmer eller formler for den fælles fantasi. Disse kulturelle katastrofeoplevelser har ikke ændret sig alverden siden det paradigmatiske jordskælv i Lissabon 1755. Den moderne verdens kulturelle katastrofeberedskab er ikke noget, der bare er blevet opfundet af de seneste års katastrofefilm, men har dybere historiske rødder. Den kulturelle vending inden for katastrofeforskningen må også være en kulturhistorisk vending; det er afgørende at forstå, hvordan den moderne verdens katastrofeoplevelser er blevet konfigureret og konstrueret i omgangen med faktiske og fiktive katastrofer op gennem historien.

Forskningsoversigt En kulturvidenskabelig katastrofeforskning starter ikke på bar bund, men kan trække på en omfattende forskning i den vestlige verdens forestillinger om katastrofen. Problemet er blot, at der er tale om en usammenhængende forskning, ikke så meget et forskningsfelt som en sky af forskningspletter uden indbyrdes dialog, og oftest helt uden forbindelse til den sociologiske *disaster research*. Det er vanskeligt at give et panoramisk overblik over en forskning af den slags, men jeg skal forsøge at gøre det ved at bundte et udvalg af vigtige bidrag omkring en håndfuld genkommende katastrofeoplevelser.

1. Traume. Man kan forestille sig katastrofen som en voldsom begivenhed, der giver den menneskelige psyke et sår eller et sammenstød (hvilket er etymologien bag ordene traume og chok). Teorihistorisk har den slags katastrofeoplevelser spillet en vigtig rolle inden for psykologien og psykoanalysen i kølvandet på 1800-tallets jernbaneulykker og 1900-tallets industrielle krige. Inden for kulturvidenskaben har man i de seneste to årtier interesseret sig for vidnesbyrdet som den kulturelle repræsentation af traumet. Shoshana Felman og Dori Laubs kanondannende værk om Holocaust-vidnesbyrd, *Testimony. Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History* fra 1992, er blevet fulgt en lang række værker, hvoraf nogle af de vigtigste er litteraten Cathy Caruth om litterære repræsentationer af traumet, kunsthistorikeren Hal Foster om traumets rolle i billedkunsten, litteraten Dominick LaCapra om forholdet mellem historieskrivning og vidnesbyrd samt filmforskeren Ann E. Kaplan om den moderne verdens traumekultur.⁹

2. Undtagelsestilstand. Man kan forestille sig katastrofen som et samfundsmæssigt sammenbrud, en midlertidig pause i den gældende retsorden. Teorihistorisk har den slags katastrofeoplevelser deres udgangspunkt dels i romerrettens bestemmelser om en tidsbegrænset suspension af forfatningen, når republikken var truet udefra, og dels i den moderne tids politisk-juridiske diskussioner af naturtilstanden og undtagelsestilstanden. Inden for kulturvidenskaben har der i de seneste år været markant interesse for undtagelsestilstanden, hvilket skyldes Giorgio

Agambens værker om *homo sacer* og det nøgne liv, som Žižek alluderede til ovenfor. Men også inden for andre akademiske traditioner har man interesseret sig for undtagelsestilstanden, heriblandt sociologen Henry Fischer om "katastrofemyterne" om den plyndrende hob og filosofen Frédéric Neyrat om katastrofens biopolitik.¹⁰

3. Risiko. Man kan forestille sig katastrofen som en begivenhed, hvis sandsynlighed man kan regne sig frem til med et avanceret regnestykke. Idéhistorisk kan denne form for risikomanagement føres tilbage til opfindelsen af sandsynlighedsregningen i 1600-tallet og til applikationen af denne regnemåde på markedsøkonomien. Inden for kulturvidenskaben har man diskuteret, hvordan kulturelle forestillinger indvirker på rationelle risikokalkuler. Det klassiske værk er antropologerne Mary Douglas og Aaron Wildavskys *Risk and Culture* fra 1982 om jævne folks fejlagtige risikoforestillinger.¹¹ I europæisk sammenhæng har Ulrich Beck og Paul Virilio bidraget med de vigtigste værker om den moderne verdens "risikokultur".¹² Endelig har risiko-begrebet været udsat for hård kritik i de seneste år; de vigtigste bidrag har her været videnskabsfilosoffen Jean-Pierre Dupuy om risikomanagement som scientistisk illusion og sociologen Lee Clarke om *Worst Cases: Terror and Catastrophe in the Popular Imagination*.¹²

4. Bæredygtighed. Man kan forestille sig katastrofen som en begivenhed, der fremkaldes af en ubalance i forholdet mellem det menneskelige og det biofysiske system. Idéhistorisk finder man denne katastrofeoplevelse i de seneste halvtreds års miljøbevægelser og i de seneste års klimaforskning. Inden for kulturvidenskaben er det vigtigste værk litteraten Ursula K. Heises *Sense of Place and Sense of Planet* fra 2009, der diskuterer den kulturelle imagination af globale klimaproblemer.¹⁴ Andre vigtige værker inden for denne tradition er Terry Gifford om post-pastoralen og Greg Garrard generelt om den såkaldte økokritik.¹⁵ Filosofen Peter Sloterdijks begreb om "sfærer" er en anden tilgang til diskussionen af de kulturelle forestillinger om forholdet mellem menneske og natur.¹⁶

5. Fornyelse og renselse. Man kan forestille sig katastrofen som en voldsom brand, der gøder jorden for ny vækst. Idéhistorisk har denne katastrofe-forestilling rødder i kristendommens ideer om straf og prøvelse, og inden for kulturvidenskaben er den først og fremmest blevet behandlet i en række kulturhistoriske værker fra Amerika. Det vigtigste nyere værk er her historikeren Kevin Rozarios *The Culture of Calamity: Disaster and the Making of Modern America* fra 2007, hvor han undersøger forbindelsen mellem pietismens katastrofe-forestillinger og den moderne kapitalisme.¹⁷ Andre vigtige værker inden for denne tradition er Mike Davis om amerikansk katastrofefascination, Naomi Klein om neoliberalismens "katastrofekaritalisme" og Robert Jay Lifton om de seneste års apokalyptiske forestillinger om destruktion og renselse.¹⁸

6. Guddommelig retfærdighed. Man kan forestille sig katastrofen som en begivenhed, som man kan holde Gud ansvarlig for i en kosmisk retssag. Idéhistorisk stammer denne katastrofe-forestilling fra teodicé-debatten, der spurgte, om Gud kunne være retfærdig og god, når der fandtes onde ting i verden, for eksempel jordskælvet i Lissabon i 1755. Inden for kulturvidenskaben har navnlig den europæiske kulturhistorie interesseret sig for denne katastrofe-forestilling. Det vigtigste nyere værk er idéhistorikeren Susan Neimans teodicé-historie *Evil in Modern Thought. An Alternative History of Philosophy* fra 2002.¹⁹ To store antologier om emnet udkom for nylig på foranledning af 250 års-dagen for Lissabon-jordskælvet;²⁰ herudover findes der en mængde glimrende kulturhistoriske fremstillinger.²¹ En på mange måder parallel katastrofe-forestilling findes inden for den juridiske og moralfilosofiske diskussion af global retfærdighed i en klimaforandret verden.²²

7. Slutning. Endelig kan man forestille sig katastrofen som verdens afslutning. Idéhistorisk går den eskatologiske katastrofe-forestilling tilbage til *Johannes' Åbenbaring*, der stadig er kulturens vigtigste reservoir af katastrofemotiver. Inden for kulturvidenskaben er det klassiske værk litteraten Frank Kermodes *The Sense of an Ending* fra 1967, der undersøger apokalypsens funktion som grundmodel for et

meningsgivende plot.²³ Jacques Derrida har skrevet en vigtig tekst om den apokalyptiske diskurs;²⁴ ellers har det navnlig været inden for anglo-amerikansk litteraturhistorie og filmhistorie, at man har diskuteret apokalypsen som eskatologisk motiv.²⁵

Klimakatastrofen Katrina demonstrerede nødvendigheden af en kulturel vending inden for katastrofeforskningen. Der er mange gode grunde til, at den videnskabelige diskussion af den kommende tids klimakatastrofer næsten udelukkende handler om fakta som vandstandsstigninger, ozonlag, CO₂-udslip, og så videre. Men det er ikke kun naturvidenskabelige fakta, det er også kulturelle forestillinger, der vil være afgørende for, hvordan vi er i stand til at håndtere en klimaforandret verden: *metaphors matter*.

Den kulturvidenskabelige katastrofeforskning kan bidrage til den aktuelle klimaforskning ved at afdække den kulturelle optik, hvorigennem klimakatastroferne kommer til syne. Vores imaginære fortrolighed med katastrofen er op igennem århundrederne blevet udviklet i omgangen først med lokale naturkatastrofer og dernæst med regionale atomkatastrofer; i dag skal repertoire af kollektive katastrofe-forestillinger bruges på globale og langt mere uanskelige klimakatastrofer. Det er vigtigt at forstå denne grundlæggende omformatering af den moderne verdens kulturelle katastrofeberedskab.

Sat på formel kan man sige, at den kulturvidenskabelige katastrofeforsknings primære opgave ikke er at undersøge kulturen som *afbildning*, men derimod som *fremstilling* af katastrofebevidsthed.

Når de humanistiske videnskaber sætter sig for at ville bidrage til klimaforskningen, er der gerne en uheldig tendens til at opfatte kulturen som afbildning af viden – om klimaforandringer, miljøproblemer, global retfærdighed og så videre. I dette perspektiv fungerer en roman eller en film som en informationskanal side om side med Al Gores dokumentarfilm, blot betydelig mindre effektivt. Det paradigmatiske litterære værk kunne være forrige vinters digtantologi *Hallo jeg er vejret*, hvor klima- og energiministeren fik tolv danske digtere til at skrive "digte om klima". Nogenlunde sådan opfattes litterære værker alt for

ofte i økokritikken, der har en tendens til at vurdere litteraturen ud fra dens mere eller mindre ansvarlige gengivelse af økologiske problemstillinger.

Opgaven for en kulturvidenskabelig katastrofeforskning må være at undersøge kulturen ikke som afbildning, men som fremstilling af bevidsthed. Det afgørende spørgsmål er ikke, hvordan kulturen kommunikerer opmærksomhed om klimakatastrofer ud til folk, men derimod, hvordan folks opmærksomhed er kulturelt konstrueret. Set på denne måde er kulturprodukter som Hollywoodfilm, science fiction-romaner og nyhedsudsendelser væsentlige, fordi de indgår i den moderne verdens kulturelle katastrofeberedskab. Det er den samme kulturelle bagage af kollektive katastrofeoplevelinger, der cirkulerer i videnskabelige afhandlinger, juridiske procedurer, beredskabsplaner, forsikringspolicer, personlige vidnesbyrd, risikokalkuler og for den sags skyld klimatopmøder.

Katastrofefiktionen er én blandt mange prismær i den kulturelle optik, der bestemmer, hvad folk forestiller sig og foretager sig, når katastrofen rammer. Den vigtigste opgave for en kulturvidenskabelig katastrofeforskning er at gøre denne optik synlig: at forstå, hvordan vi forstår klimakatastrofen. Den forståelse er nødvendig for at finde ud af, hvad vi skal gøre.

Noter

1. Om sociologiens forskellige katastrofe-definitioner, se Perry & Quarantelli, 2005.
2. Sloterdijk, 2004, s. 171f.
3. Webb, 2007.
4. K. Tierney, Bevc, & Kuligowski, 2006.
5. Her genbruger jeg titlen på en senere version af Tierneys artikel: "Disaster as War: Militarism and the Social Construction of Disaster in New Orleans", Kathleen Tierney & Bevc, 2007.
6. Žižek, 2005.
7. Žižek, 2008, s. 79.
8. Žižek, 2008, s. 84.
9. Caruth, 1996; Felman & Laub, 1992; Foster, 1996; Kaplan, 2005; LaCapra, 2001.
10. Fischer, 1994; Neyrat, 2008.
11. Douglas & Wildavsky, 1982.
12. Beck, 1997, 2007; Virilio, 2005.
13. Clarke, 2006; J.-P. Dupuy, 2002.
14. Heise, 2009.
15. Garrard, 2004; Gifford, 1999.
16. Sloterdijk, 1998.
17. Rozario, 2007.
18. Davis, 1998, 2002; Lifton, 2003.
19. Neiman, 2002.
20. Lauer, 2008; Mercier-Faivre & Thomas, 2008.
21. J. P. Dupuy, 2005; Kendrick, 1957; Walter, 2008.
22. Fraser, 2008; Garvey, 2008; Vanderheiden, 2008a, 2008b.
23. Kermode, 1967.
24. Böhme, 1998; Derrida, 1983.
25. Wagar, 1982; Wojcik, 1997; Zamora, 1989.

Litteratur

- Beck, U.: *Risikosamfundet. På vej mod en ny modernitet*. København 1997.
- Beck, U.: *Weltrisikogesellschaft: auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit*. Frankfurt am Main 2007.
- Böhme, H.: "Vergangenheit und Gegenwart der Apokalypse", i *Natur und Subjekt*. Frankfurt am Main 1998.
- Caruth, C.: *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore, Md.; London 1996.
- Clarke, L. B.: *Worst Cases: Terror and Catastrophe in the Popular Imagination*. Chicago 2006.
- Davis, M.: *Ecology of Fear: Los Angeles and the Imagination of Disaster*. New York 1998.
- Davis, M.: *Dead Cities, and Other Tales*. New York 2002.
- Derrida, J.: *D'un ton apocalyptique adopté naguère en philosophie*. Paris 1983.

- Douglas, M., & Wildavsky, A. B.: *Risk and Culture: an Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*. Berkeley 1982.
- Dupuy, J.-P.: *Pour un catastrophisme éclairé: quand l'impossible est certain*. Paris 2002.
- Dupuy, J. P.: *Petite métaphysique des tsunamis*. Paris 2005.
- Felman, S., & Laub, D.: *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*. New York; London 1992.
- Fischer, H. W.: *Response to Disaster: Fact Versus Fiction and Its Perpetuation*. 1994.
- Foster, H.: *The Return of the Real: the Avant-garde at the End of the Century*. Cambridge, Mass.; London 1996.
- Fraser, N.: *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*. Cambridge 2008.
- Garrard, G.: *Ecocriticism*. London; New York 2004.
- Garvey, J.: *The Ethics of Climate Change: Right and Wrong in a Warming World*. London; New York 2008.
- Gifford, T.: *Pastoral*. London 1999.
- Heise, U. K.: *Sense of Place and Sense of Planet: the Environmental Imagination of the Global*. New York; Oxford 2009.
- Kaplan, E. A.: *Trauma Culture: the Politics of Terror and Loss in Media and literature*. Piscataway, N.J. 2005.
- Kendrick, T. D.: *The Lisbon Earthquake*. Philadelphia 1957.
- Kermode, F.: *The Sense of an Ending. Studies in the Theory of Fiction*. New York 1967.
- LaCapra, D.: *Writing History, Writing Trauma*. Baltimore, Md 2001.
- Lauer, G. o. U., Thorsten: *Das Erdbeben von Lissabon und der Katastrophendiskurs im 18. Jahrhundert*. Göttingen 2008.
- Lifton, R. J.: *Superpower Syndrome: America's Apocalyptic Confrontation with the World*. New York 2003.
- Mercier-Faivre, A.-M., & Thomas, C.: *L'invention de la catastrophe au XVIIIe siècle: du châtiment divin au désastre naturel*. Genève 2008.
- Neiman, S.: *Evil in Modern Thought: an Alternative History of Philosophy*. Princeton, N.J. 2002.
- Neyrat, F.: *Biopolitique des catastrophes*. Paris 2008.
- Perry, R. W., & Quarantelli, E. L.: *What is a Disaster?: New Answers to Old Questions*. Philadelphia, Pa. 2005.
- Rozario, K.: *The Culture of Calamity: Disaster and the Making of Modern America*. Chicago 2007.
- Sloterdijk, P.: *Sphären. Bd. 1-3*. Frankfurt am Main 1998.
- Sloterdijk, P.: *Sphären: Plurale Sphärologie. Bd 3, Schäume*. Frankfurt am Main 2004.
- Tierney, K., & Bevc, C.: "Disaster as War: Militarism and the Social Construction of Disaster in New Orleans", i Brunsma, Overfelt & Picou (red.): *The Sociology of Katrina: Perspectives on a Modern Catastrophe*. Lanham, Md. 2007.
- Tierney, K., Bevc, C., & Kuligowski, E.: "Metaphors matter: Disaster myths, media frames, and their consequences in Hurricane Katrina", i *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 604, 2006, s. 57-81.
- Vanderheiden, S.: *Atmospheric Justice: a Political Theory of Climate Change*. Oxford; New York 2008a.
- Vanderheiden, S.: *Political Theory and Global Climate Change*. Cambridge, Mass. 2008b.
- Virilio, P.: *L'accident originel*. Paris 2005.
- Wagar, W.W.: *Terminal Visions: the Literature of Last Things*. Bloomington 1982.
- Walter, F.: *Catastrophes: une histoire culturelle, XVIe-XXIe siècle*. Paris 2008.
- Webb, G. R.: "The Popular Culture of Disaster: Exploring a New Dimension of Disaster Research", i Rodríguez, Quarantelli & Dynes (red.): *Handbook of disaster research*. New York 2007.
- Wojcik, D.: *The End of the World as We Know It: Faith, Fatalism, and Apocalypse in America*. New York; London 1997.
- Zamora, L. P.: *Writing the Apocalypse: Historical Vision in Contemporary U.S. and Latin American fiction*. New York 1989.
- Žižek, S.: *Violence: Six Sideways Reflections*. New York 2008.
- Žižek, S.: "Katrinas sociale slagside". *Information*, 17. september, 2005.

Isak Winkel Holm, f. 1965.

Lektor, ph.d. ved Institut for Kunst- og Kulturvidenskab, Københavns Universitet. Har senest udgivet *Franz Kafka Fortællinger og Efterladte fortællinger* (2008).

Kritik # 194

© 2009 by Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A.S., Copenhagen. Fotografisk, mekanisk eller anden form for gengivelse eller mangfoldiggørelse af dette tidsskrift eller dele heraf er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.

ISBN 9788702079692 ISSN 0454-5354

Udgivet med støtte af Kulturministeriets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter. Forlagsredaktion: Kaspar Thormod og Birgitte Duelund Pallesen. Sats: Pamperin Grafisk. Tryk: Narayana Press. Copyrighthavere til grafisk materiale, som ikke har kunnet spores, er velkomne til at henvende sig til Kritiks redaktion. Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendt materiale.

Redaktionens adresse: Klareboderne 3
1001 København K. Tlf. 33 75 56 23
Fax 33 75 56 57 E-mail: kritik@gyldendal.dk

www.kritik.gyldendal.dk

KRITIK, 42. årgang.

Abonnement kan tegnes i alle boglader. Pris i abonnement kr. 500,- (vejl.) pr. årgang (4 numre).

Løssalgpris pr. nummer kr. 150,- (vejl.).

Kan også købes på www.kritik.gyldendal.dk